

УДК 378.046-021.64:34

ОМЕЛЬЯНЕНКО Вікторія Володимирівна,
аспірант, Класичний приватний університет
(м. Запоріжжя)

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ПРАВОЗНАВСТВА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено визначенню та науковому обґрунтуванню авторської концепції формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у процесі фахової підготовки, спрямованої на культивування глибокого усвідомлення майбутніми бакалаврами з правознавства соціально-моральної відповідальності за наслідки прийнятих рішень, розвиток інтернальності як чиннику становлення їхньої професійної ідентифікації та індивідуального стилю правничої діяльності, духовно-морального розвитку в контексті етичної траєкторії.

Ключові слова: концепція, професійно-етична компетентність, майбутні бакалаври з правознавства, фахова підготовка.

Постановка проблеми. Сучасні заклади юридичного профілю в умовах сьогодення мають виступати реальним інструментом змін у розбудові правової держави, в удосконаленні законотворчого процесу і правозастосування. Адже правнича освіта, враховуючи глобалізаційні суспільні процеси, необхідність ефективної взаємодії цієї сфери та ринку праці, потребу у неперервній освіті має забезпечувати якісну зміну соціальної юриспруденції взагалі (надаючи їй елітарності), й реалізацію принципово нових підходів до здійснення фахової підготовки, зокрема.

Таке бачення оновлення правничої освіти зумовлене низкою переваг запропонованої стратегії перед існуючими, по-перше, фахова підготовка правознавця відповідно до європейських освітніх стандартів (загальновідомим є той факт, що існуюча правнича освіта багато в чому успадкувала від радянської системи підготовки юристів), спрямована на розуміння фаху правника як професії, орієнтованої на утвердження верховенства права через захист прав і свобод громадян; по-друге, основними критеріями фахового рівня правознавців мають бути рівень їх загальної та морально-етичної культури в діалектичній єдності зі знаннями правничої теорії та практики; по-третє, йдеться про надання юридичних послуг, заснованих на дотриманні чинного законодавства, деонтологічних аспектах професії на таких етичних категоріях, як: порядність, чесність, непідкупність, справедливість, людяність, самотрансценденція та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень довів, що основи фахової культури правознавців у теорії та практиці професійної педагогіки вивчено досить широко, але визначення й обґрунтування положень цілісної концепції педагогічного впливу на процес формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства, на жаль, не наведено.

Будь-яка обґрунтована система, зокрема, правничої освіти, повинна мати свою конкретну теоретико-методологічну основу, а її базисом виступатиме цілісна авторська концепція.

Метою статті є розроблення положень авторської концепції формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі існують різні підходи до трактування поняття «концепція», зокрема: це комплекс ключових положень або установок мислення, що дозволяють зберігати спрямованість дослідження, це своєрідний компас в русі думки [4]; система поглядів, що визначають розуміння явищ і процесів,

об'єднаних визначальним задумом, провідною ідеєю [5]; основна думка, задум, що визначає зміст чого-небудь [2]; провідний задум, певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь явища; раптове народження ідеї, основної думки, мотиву [12]; система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище, ідейний задум твору [1].

Отже, критичне осмислення наявних і ствердження нових стратегічних орієнтирів крізь призму особливостей фахової освіти майбутніх правознавців зумовлюють принципову потребу у глибокому аналізі чинників впливу на процес досліджуваної компетентності. Першочерговим завданням постає конструювання концепції формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у фаховій підготовці, яку побудовано відповідно до таких принципів:

- безперервності (забезпечення наступності в оволодінні новими етично орієнтованими знаннями, вміннями й компетентностями впродовж навчання й професійної діяльності);
- гнучкості (адаптація змісту компетентностей відповідно до вимог конкурентозорієнтованого ринку праці);
- цілісності (інтеграція цілей, змісту, форм і методів як компонентів педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх правників, їх взаємозв'язку та взаємозумовленості);
- суб'єктності (дотримання атмосфери партнерства, оптимального співробітництва та особливої духовної єдності);
- культуровідповідності (засвоєння знань про цінності моральних норм правничої професії, спрямовуючи діяльність на дотримання етичних засад);
- диференціації (творення адекватної диференційованої правничої освітньої системи, яка б відповідала природному розвитку суб'єктів навчання і слугувала задоволенню їх індивідуальних потреб у площину суспільних);
- міждисциплінарності (використання ресурсів циклів дисциплін загальної підготовки, професійної підготовки, за вибором закладу освіти та вибором здобувача вищої правничої освіти);
- нерозривного зв'язку правничої освіти та науки (інтеграція змісту фахової підготовки з науково-дослідницькою діяльністю);
- самоактивності (внутрішньоумотивовані дії суб'єкта навчання з ініціативним його долученням до посиленої етично орієнтованої професійної діяльності);
- рефлексивності (осмислення майбутнім здобувачем правової освіти власних цілей, вчинків та особистісних якостей).

Підсумовуючи, зазначимо: запропонована система принципів базується на комплексному підході до формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у фаховій підготовці, яка дала змогу показати їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість, місце і роль як певного цілісного утворення.

У пошуках наукової істини ми виходили з того, що однією із домінант процесу формування досліджуваного феномену має бути культивування глибокого усвідомлення майбутніми бакалаврами з правознавства соціально-моральної відповідальності за наслідки прийнятих рішень.

За нашою гіпотезою, відповідальність є базовою особистісною якістю, новоутворенням самоактуалізаційно зорієнтованої індивідуальності майбутнього правознавця не тільки за певну справу, а й за думки, їх зміст і наслідки. Це поняття несе в собі власне переконання, моральні принципи, моральну зрілість, результат самоусвідомлення. На наше переконання, відповідальність є вершинним утворенням, духовним апогеєм у діяльності правознавця. Адже внутрішній світ відповідального правника-професіонала завжди відкритий до соціальних потреб людей, їхніх труднощів, переживань, пріоритетів, зрештою, людських цінностей.

Відповідальна особистість у галузі юриспруденції, за нашою філософією, не тільки з максимальною суб'єктивністю оцінює події та явища, а й сама є ініціатором суб'єктивних цінностей; за такого рівня розвитку особистості відбувається перетворення відповідальності на моральне надбання правника, яке характеризується її гуманістичним наповненням і розкриттям духовного потенціалу. Тобто, йдеться саме про соціально-моральну відповідальність як унікальне явище, покладене в основу правничої етики.

Соціально-моральна відповідальність характеризується Г. Васяновичем як особистісна якість, сутність якої полягає в усвідомленні моральної потреби до виконання соціальних норм, а також здатність індивіда вільно прийняти справедливу оцінку скоєних вчинків, давати своїм діям самооцінку з позицій гуманності, чистої совісті [6, с. 135].

Слід підкреслити, що з погляду цільової природи поведінки правника, його соціально-моральна відповідальність виявляється, перш за все, у готовності відповідати за наслідки своїх рішень та дій, точності виконання правничих обов'язків відповідно до чинного законодавства, утвердженні верховенства права через захист прав і свобод громадян України, здатністю до співчуття, виявляючи чуйність до чужого горя і радості, бути пунктуальним, чесним, справедливим і наполегливим.

Узагальнення психологічних досліджень дають підстави стверджувати, що відповідальність – це складне і багатоформатне психодуховне утворення, провідна морально-вольова якість людини, яка характеризується багатством її форм, складників компонентів. Зокрема, відповідальність виявляється у характері і почуттях, свідомості, різних видах діяльності та спілкуванні; демонструє моральну зрілість і вчинкову довершеність особистості. Вона є однією з найважливіших особливостей людини, тому що, беручи на себе відповідальність, самореалізовується і стає повноцінною особистістю, що вказує на її внутрішню обов'язковість та наявність розумних форм і способів виконання добровільно прийнятих нею зобов'язань [10, с. 111].

Зрозумілим є те, що соціально-моральна відповідальність має свою мету, завдання, структуру та засоби її досягнення й реалізації. З огляду на вищенаведені позиції, однією із найважливіших якостей особистості правника, загальним знаменником людяності є саме соціально-моральна відповідальність, яка характеризується конкретними завданнями й обов'язками, а також способами їх виконання, дотриманням морально-етичних норм і правил (унормування чинним законодавством, регулювання нормами суспільного життя і власної совісті), униканням певних дій, врешті-решт, наслідуванням морального ідеалу.

Звідси очевидно: відповідальність є внутрішньомотивованою стосовно вчинків дією, що надає самоцінності справжньому правнику-професіоналу, не перетворюючи, при цьому, на засіб досягнення особистістю власних корисливих цілей. Інакше кажучи, йдеться про визначений спосіб свідомої реалізації професійної та життєвої позиції особистістю своєї внутрішньої сутності, певних зобов'язань перед іншими людьми і перед собою, усвідомлюючи морально-правові норми відповідальної поведінки й передбачаючи наслідки своїх учинкових дій.

Отже, дотримання принципу відповідальності має стати для здобувачів першого рівня вищої освіти юридичного спрямування у процесі фахової підготовки ключовим морально-етичним імперативом майбутньої професії, фундаментальною цінністю, власною філософією життя, засаднича ідея якої полягає в сходженні їх до духовності через чесність, безкорисливість, справедливість, істину та порядність.

Визнаючи необхідність дослідження у авторській концепції аспектів якісного виконання своїх функціональних обов'язків фахівцями, зупинимось на розвитку інтернальності як чиннику становлення професійної ідентифікації та індивідуального стилю правничої діяльності майбутніх бакалаврів з правознавства.

На користь цієї думки свідчить хоча б той факт, що для процесу формування і розвитку фахівця характерні наближення структури особистості до вимог майбутньої

практичної діяльності, підсилення позитивної мотивації до оволодіння професією, формування світогляду, інтелектуальних та вольових якостей, установок, домагань та засобів самоствердження, що відповідають функціям, соціальній та професійній ролі спеціаліста [7]; в процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти відбувається й зміна когнітивного стилю, який зумовлює різницю між людьми в характері й індивідуальній своєрідності перетворення інформації, саме когнітивний стиль людини відображує не окремі сторони особистості, а специфіку їх неповторного поєднання на будь-якому рівні активності [8]. Так, одним з різновидів когнітивного стилю є інтернальність.

Спираючись на теорії психічного розвитку особистості, науковці пов'язують проблему інтернальності, насамперед, з високим рівнем суб'єктивного контролю, така людина інтерпретує події як результат власної діяльності, і ці події залежать, перш за все, від її особистісних якостей (цілеспрямованості, компетентності, харизматичності тощо). А інтернальність, своєю чергою, знаходиться в діалектичній єдності з розвитком особистісної відповідальності.

Період навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) юридичного профілю пов'язується, насамперед, з перебудовою психічних процесів та емоційно-вольовою сферою його суб'єктів. Професія правника обов'язково вимагає наявності таких особистісно важливих якостей, як справедливість, емпатія, порядність, розвинене почуття обов'язку й соціально-моральної відповідальності за виконання своїх діянь, почуття непримиренності з правопорушеннями, глибоке усвідомлення сутності власного впливу на особистість клієнта, розвинений вербальний інтелект, витримка, принциповість і незалежність у прийнятих рішеннях, високий рівень самоконтролю, здатність до постійної професійної рефлексії, моральність, тактовність та ін. Ці властивості складають ядро професійно-етичної компетентності майбутніх правознавців, його морально-духовної культури та фахової майстерності. Тобто, розвиток тих або інших особистісних структур ми пов'язуватимемо у дослідженні саме з наявністю у суб'єктів навчання локусу контролю.

Специфіка розвитку особистості в кожній професії, на думку Н. Фалько, визначається особливостями цієї професії, вимогами, які вона представляє до людини та їх поєднанням з індивідуальними характеристиками особистості, що й знаходить своє вираження в індивідуальному стилі діяльності. Як така властивість людини, що виявляється в її ставленні до широкого кола життєвих ситуацій та зумовлює стратегію поведінки в них, інтернальність відіграє значну роль у формуванні професійної ідентифікації й індивідуального стилю діяльності майбутніх фахівців [11, с. 177].

З упевненістю можна сказати, що правникам, яким властивий високий та достатній рівні ровненості інтернальності характеризуються емоційною стабільністю, моральною нормативністю, чіткістю усвідомлення соціальної значущості та ролі юридичної професії, високою точністю професійної дії з метою надання ефективної юридичної допомоги, успішністю у навчанні, внутрішньою вмотивованістю, рішучістю, впевненістю, відповідальністю, активністю, наполегливістю тощо.

Тому наступним закономірним кроком у побудові концепції педагогічного впливу на формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакаларів з правознавства виступатиме їхній духовно-моральний розвиток в контексті етичної траєкторії.

Нині навчально-виховна практика закладів вищої освіти має докорінно змінити існуючі підходи щодо оптимізації шляхів досягнення пріоритетної мети, яка має стосуватися, в першу чергу, особистості: її формування, становлення, функціонування. Йдеться про створення визначених гармонійних умов для повноцінного морально-духовного розвитку здобувачів першого рівня вищої освіти через діалектичну єдність почуттєвого, раціонального та вольового компонентів, розірвання зв'язків якої призведе до небажаних наслідків у професії правознавця.

Тобто, особистість відповідно розвивається, розвиває сама себе, здійснюючи внутрішню діяльність, спрямовану на духовно-моральне самовдосконалення. Тільки за таких умов може виникнути момент розвитку.

Закономірним є той факт, що моральний розвиток студентів ототожнюється з моральною свідомістю, яка прирівнюється до розвитку потреб. Тобто, базисом етичного розвитку фахівця з права є вдосконалення його моральної свідомості. Саме моральна свідомість і духовно-моральний розвиток та саморозвиток дають змогу правнику подолати ті бар'єри, що ускладнюють процес професійного самовизначення: необ'єктивні судження про клієнта, нечесність, авторитарний стиль спілкування, непорядність та ін. Така орієнтація є вирішальною. Як зазначають дослідники теорії виховання, наразі актуальною постала проблема наповнення загальної виховної мети етичним змістом: цілі виховання актуалізуються в етичних поняттях моралі, духовності, людяності, порядності, добра, честі тощо.

Ми повністю підтримуємо позиції ученого В. Андреева, на думку якого, рушійними силами духовно-морального розвитку фахівця є протистояння особистості зовнішньому тиску в ситуаціях морального вибору; усвідомлення і визнання моральних цінностей як особистісних; сприйняття як пріоритетних моральних критеріїв, принципів, правил поведінки та діяльності в умовах моральних колізій, конфліктних ситуацій; дотримання особистістю єдиних стандартів моральної поведінки і діяльності, що не залежать від обставин [3].

Квінтесенцією такої орієнтації постає духовна сторона розвитку особистості майбутнього правника в процесі його фахової підготовки. Кінцевим результатом професійної інкультурації стане майбутній правник, здатний до відтворення культурних норм, цінностей, законів і правил юридичної культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи відмітимо, розуміння, прийняття та засвоєння правником професійно-етичних цінностей і норм є важливим складником його духовно-морального розвитку й саморозвитку, відображаючи моральне ставлення до основних об'єктів його фахової діяльності та поведінку відповідно до етичного кодексу правничої професії із застосуванням норм моралі. А розвиток інтернальності майбутніх бакалаврів з правознавства як домінуючої умови якісного виконання ними своїх функціональних обов'язків вимагає організації навчального процесу у ЗВО юридичного профілю на засадах морального вдосконалення особистості кожного суб'єкта (пов'язане не з самим результатом учинку, а з мотивом, втіленим у ньому, умотивованою дією), що характеризується насиченням його новими цінностями гуманістичного змісту, розкриттям духовного потенціалу, засвоєння норм і законів моральної діяльності у правничій професії, спрямовуючи майбутніх здобувачів правової освіти до бездоганного професійного життя.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та науковому обґрунтуванні моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у процесі фахової підготовки.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/konsercija> (дата звернення: 02.07.2018).
2. Алиева Т.С. Словарь синонимов русского языка. Москва : ЮНВЕС, 2001. 624 с.
3. Андреев В.И. Педагогическая этика: спецкурс для нравственного саморазвития. Казань : Центр инновац. технологий, 2002. 272 с.
4. Бібліограф. Дослідження систем управління. URL: <http://bibliograph.com.ua/sistema-upravleniya/88.htm> (дата звернення: 26.09.18).
5. Бондаревская Е., Кульневич С. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. URL: http://uchebauchenyh.narod.ru/books/uchebnik/2_9.htm. (дата звернення: 24.06.18).
6. Васянович Г.П. Педагогічна етика : навч. посіб. К. : Академвидав, 2011. 256 с.

7. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л. Психология высшей школы. М. : Харвест, 2006. 416 с.
8. Современная психология: справочное руководство. М. : Инфра-М, 1999. 688 с.
9. Сущенко Л.О. Культурологічна спрямованість професійної підготовки майбутнього педагога – вектор безперервного процесу його самовдосконалення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. 55(108). С. 324–332.
10. Теслюк Ірина Обґрунтування проблематики відповідальності особистості у соціогуманітарній науці. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 105–112.
11. Фалько Н.М. Психологічні засади формування інтернальності студентів психолого-педагогічних спеціальностей ВНЗ. *Наука і освіта*. 2009. № 8. С. 176–180.
12. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. URL: <http://terme.ru/dictionary/184/word> (дата звернення: 11.08.18).

References

1. Akademichnyj tlumachnyj slovnyk. URL: <http://sum.in.ua/s/koncepcija> (data zvernennia: 02.07.2017). [in Ukrainian].
2. Alyeva, T.S. (2001). Slovar' synonymov russkoho iazyka. Moskva : YuNVES, 624 s. [in Russian].
3. Andreev, V.Y. (2002). Pedagogicheskaia etyka: spetskurs dlia nnavstvennoho samorazvytyia. Kazan' : Tsentri ynnovats. tekhnolohyj, 272 s. [in Russian].
4. Bibliohraf. Doslidzhennia system upravlinnia. URL: <http://bibliograph.com.ua/sistema-upravleniya/88.htm> (data zvernennia: 16.07.18). [in Ukrainian].
5. Bondarevskaia E., Kul'nevych S. Pedahohyka: lychnost' v humanystycheskykh teoryiakh y systemakh vospytanyia. URL: http://ucebauchenyh.narod.ru/books/uchebnik/2_9.htm. (data zvernennia: 24.05.17). [in Ukrainian].
6. Vasianovych, H.P. (2011). Pedahohichna etyka : navch. posib. K. : Akademvydav, 256 s. [in Ukrainian].
7. D'iachenko, M.Y., Kandybovych, L.A., Kandybovych, S.L. (2006). Psykholohyia vysshej shkoly. M. : Kharvest, 416 s. [in Russian].
8. Sovremennaia psykholohyia: spravochnoe rukovodstvo. M. : Ynfra-M, 1999. 688 s. [in Russian].
9. Suschenko, L.O. (2017). Kul'turolohichna spriamovanist' profesijnoi pidhotovky majbutn'oho pedahoha – vektor bezperervnoho protsesu joho samovdoskonalennia. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschij i zahal'noosvitnij shkolakh : zb. nauk. pr. / [redkol.: T. I. Suschenko (holov. red.) ta in.]. Zaporizhzhia : KPU, Vyp. 55(108). S. 324–332. [in Ukrainian].
10. Tesliuk Iryna Obgruntuvannia problematyky vidpovidal'nosti osobystosti u sotsiohumanitarnij nautsi. *Psykholohiia i suspil'stvo*. 2013. № 2. S. 105–112. [in Ukrainian].
11. Fal'ko N. M. Psykholohichni zasady formuvannia internal'nosti studentiv psykholoho-pedahohichnykh spetsial'nostej VNZ. *Nauka i osvita*. 2009. № 8. S. 176–180. [in Ukrainian].
12. Fylosofskij entsyklopedycheskij slovar' / red.-sost. E. F. Hubskeyj y dr. URL: <http://terme.ru/dictionary/184/word> (data zvernennia: 11.08.17). [in Ukrainian].

OMELIANENKO Victoria, Post-graduate student, Classic Private University (Zaporizhzhia).

PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS IN LAW IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. *The article defines and substantiates the author's concept of the formation of professional and ethical competence of future bachelors in law in the process of professional training. The competence is aimed at cultivating deep awareness of future bachelors in law of social and moral responsibility for the consequences of the decisions taken, development of internality as a factor in the formation of their professional identification and individual style of legal activity, spiritual and moral development in the context of ethical framework.*

It is determined that responsibility is the basic personal quality, the growth of self-actualizing oriented individuality of the future lawyer, responsible not only for a particular case, but also for thoughts, their content and consequences. A responsible person in the field of law, according to our philosophy, is able not only to evaluate events and phenomena with maximum subjectivity, but can also initiate subjective values. At such a level of personality development this responsibility transforms into a certain moral gain of a lawyer, characterized by humanistic content and spiritual potential. That is, it deals with social and moral responsibility as a unique phenomenon, which is the basis of legal ethics.

It is proved that the profession of a lawyer necessarily requires such personally important qualities as justice, empathy, decency, a developed sense of duty and social and moral responsibility for the execution of their actions, zero tolerance for offenses, a deep awareness of the essence of their own influence on the identity of the client, developed verbal intellect, endurance, integrity and independence in the decisions taken, high level of self-control, ability to continuous professional reflection, morality, tact, etc. These features form the core of the professional and ethical competence of future lawyers, their moral and spiritual culture and professional skills.

Consequently, understanding, acceptance and mastering of professional and ethical values and norms by lawyers is an important component of their spiritual and moral development and self-development, reflecting moral attitude to the main objects of their professional activity and behavior in accordance with the ethical code of the legal profession with the application of moral standards.

Key words: *concept, professional and ethical competence, future bachelors in law, professional training.*

*Одержано редакцією: 18.09.2018 р.
Прийнято до публікації: 24.09.2018 р.*